

ADORJÁN TÍMEA JUDIT

Ember vagyok vagy gép vagyok?

A filmkép világképe

Gépek Birodalma / Egyedül a gépgyermekeinkkel

„Minden nemzedék az abszolútumban él: úgy viselkedik, mintha a történelem csúcsára ért volna, sőt a végéhez.” – írja Cioran. Honnan ez az önhittség?

Akarja-e az emberiség az elkövetkezendő évezredekét? Milyen lesz a bolygó több ezer vagy akár többmillió év múlva? Nézzük, milyennek látják a jelent és a jövőt a filmkészítők? Milyennek látjuk önmagunkat?

A filmrendezők meglehetősen sötét képet festenek a jövőről. Elkeseredett víziókban már nem a jó és a rossz harcáról van szó, hanem a rossz harcol a mégrosszabb ellen. Az általuk felmutatott távoli jövő túlságosan közeli, a közeljövő (rém) látomásai, vagy inkább a mai kor látletelei. Sajnos a távoli jövőről hallgatnak. A távoli jövőről a Homo sapiensnek fogalma sincsen.

Alkotásaikkal a fenyegető és lehetséges veszélyekre figyelmeztet Fritz Lang: *Metropolis* (1926), Godard: *Alphaville* (1965), Truffaut: *451° Fahrenheit* (1966), Ridley Scott: *Szárnyas fejtáncos* (1982), Jaques Tati: *Playtime* (1967), Cronenberg: *Videodrome* (1982); *Karambol* (1996); *eXistenZ* (1999), Jean-Pierre Jeunet: *Elveszett gyerekek városa* (1995), Godfrey Reggio: *Koyaanisqatsi* (1983); *Naqoyqatsi* (1992), Paul Renders: *Szerelmes Thomas* (2000), Josef Rusnak: *13. emelet* (1999), Alejandro Amenabar: *Nyisd ki a szemed!* (1997), James Cameron: *Terminator 1.* (1984) c. filmjével.

Be kell vallanunk magunknak – bármilyen arcpirító is –, sajnos (?), egyelőre (?) még mindig, mindannyian ahhoz az aprócska rovarhoz hasonlítunk, aki egy régi könyvben éldegél, s akinek könyv – otthona egész életén keresztül a világmindenséget jelenti. Aki kitartóan járja a papír hegyeit, völgyeit, behatol a lapok közé, majd kikukucskál a fényre, ügyet sem vetve a könyv tartalmára, vagy a fekete betűkre. És akármekkora fűj rá az ember, nem tudja világából kikergetni. A lény csak lehorgonyzott kemény kis karmaival a könyvben, az univerzumban, amelyben megszületett, és amelyben majd meghal, száraz hártyává változik egy lapszélen. Nem tudja, hogy világának jelentése van, hogy esetleg elolvasható, ő éli a világát, és beéri vele. (M. Cartarescu)

Lényegében még mindig nem fejtettünk meg semmit önmagunkról és a világról. Atomfegyvereinkkel, pedig jobb, ha nem büszkélkedünk. A lét alapkérdéseire máig sem sikerült válaszokat találni. Csak találgatások vannak, tapogatózunk. Kérdéseinkkel még semmit sem előztünk meg, minduntalan visszapattannak hozzánk. „Minden terv, melyet készítek, egyenesen visszaröpül hozzám, ha köpni akarok, saját arcomba köpök.” (S. Kierkegaard)

Úgy tűnik, csalódást okoztunk önmagunknak, s most kapaszkodunk a csúcstechnológiába, csodagépekbe, csodamasinákba, hátha segítségükkel sikerül megfejtünk valamit magunkról és a világról. Eredeti és zseniális gépekről álmodozunk. A Homo sapiens Isten példájára teremteni akar. A megváltást immár nem istentől – hiszen Istent eltemettük –, hanem a gépektől várjuk. Egyedül maradtunk Gépgyermekünkkel.

Építjük a Gépek Édenét.

Eleinte az emberi kultúra szerves környezetben fejlődött, az ember tevékeny, társas viszonyban élt a növényekkel, és az állatokkal, azután az ember elkezdett gépeket fabrikálni. Új mítosz született: a Gép Mítosza. A régi bálványokat magukra hagytuk a dzsungelben, vagy a sivatag homokjában. Az új mítosz a jövőbe néz, a sebesség, a lendület, a tudomány távlataiba, és a kihívó mozgást, a futólépést, a halálugrást magasztalja. Tudatos küldetése: a gép birodalmának a kiterjesztése. Az új eszmerendszer korlátlan elsőbbséget és kozmikus tekintélyt biztosított a Gépnek. Lewis Mumford szerint a gép mítosza dogmává alakult, szerinte, ha egy ideológia egyetemes mondanivalót és engedelmesre hívó parancsokat sugall, tulajdonképpen már vallássá vált, hiszen akik elveit kétségbe vonják, vagy utasításaival szembeszállnak, a saját vesztükre teszik. A gép mítoszával szentségtörés vitába szállni és lehetetlen neki nem engedelmeskedni.

A Homo sapiens lenyűgözve nézi gépteremtényeit. Ő a Gép Istene. A Gépi Világkép elfoglalta trónszékét, s el sem akar mozdulni többé helyéről. A sebességre, a mennyiségre, a hatalomra összpontosít, s mindez meglehetősen hízelgő, csábító a Homo sapiens növekedésimádatának, nyereségvágyó étvágyának. A gép, mint mágikus erő, mint fétis jelenik meg ebben a birodalomban. A mai kor emberének elképzelhetetlen az élet a gépek nélkül. Gépek Birodalmában élünk. A Homo sapiens egyre inkább a Gép vonásait ölti magára.

Acélszürke bolygó – A tér elfémesedése

A Zöld Bolygót átfestettük, helyébe lépett az Acélszürke Bolygó, a páncélba burkolt világ. A szürke dominanciája egyértelműen megmutatkozik a városainkban. Az utak, az épületek, felhőkarcolók, gyárak fémesen csillognak környezetünkben. Felsorakoztak a gépkocsik, az ipari robotok, a robotrepülőgépek hatalmas fémtestükkel, számítógépek milliói leptek el, és az aprócska, szinte észrevehetetlen gépek, avagy a nanotechnika lehetőségeivel (előbb-utóbb): szinte transzparens, láthatatlan gépek (!).

A science-fiction betört napjainkba. A planéta réseiből huzalok, kábelek, drótok lógnak ki innen-onnan, a világ olyan, mint egy nagy gépészház. Már-már az az érzésünk, ha kettévágnánk ezt a bolygót, csak drótok kuszaságát találnánk ott, melyek összegömbölyödő, összetekeredő alvó kígyókként gubbasztanak a mélyben. A Föld egy vezetékkel kitömött labda, egy óriási gordiuszi csomó, melyet apró szegecsek, csavarok tartanak össze. A bolygót úgy behálóztuk, mint a pók az áldozatát, annyira, hogy mindenféle egzotizmusnak nyoma veszett. A terek szürkébbek lettek a szürkénél: a metropoliszok, megapoliszok metálszínben terpeszkednek. A színek eltűntek, mintha elfelejtettük volna, amiről Hundertwasser beszél: hogy egy színes világ mindig a Paradicsom szinonimája, az egyszínű világ, pedig olyan, mint a tisztítóvíz vagy a pokol. A pokolban minden teljesen vörös: minden vörös, a tűz, az arcok, a vér, és pontosan ezért iszonyatos. A városokban, pedig a pokol szürke. És az építészek még mindig egyre több szürkét építenek. Építik az ugyanazt ugyanazzal világát. Sorra növekednek, halmozódnak az érzéketlen, diktatórikus, agresszív, steril, dísztelen,

hideg, költőietlen, romantikátlan, névtelen és „ásítóan üres” városok, melyekben az anonim embertömegek skatulyaszerű lakósilókban, egymás nyakára zsúfolva élnek. Növekednek az „optikai környezetszennyezés” terei. Mindent háromszögek, négyszögek, téglalapok mintájára próbálunk felépíteni. Még önmagunkat is.

Fritz Lang Metropolisát, vagy Godard Alphaville nevű városát a színtelen egyformaság uralja: a színtelen házak, lakótömbök sziklaként emelkednek a magasba. Az új városok a halott anyag mintájára épülnek. Épületeink falainak immár semmi köze az ember bőréhez, a szerves anyaghoz, élettelenek, terek immár körzövel és vonalzóval szerkesztett terek. A vonalzóval húzott egyenes vonal diadalát ünnepli a kor, pedig egyenesek a természetben nem fordulnak elő. Hundertwasser szerint a vonalzóval húzott vonalak megbetegítik az embereket, könnyörtelenül rátámadnak az emberre, mint a rákkeltő kémiai anyagok, vagy a súlyos betegségeket okozó környezetszennyezések.

A funkcionalitás nevében épített városaink nagyon hasonlítanak Alphaville eszményi klinikai világához. Alphaville a logikus gondolkodás utópisztikus helye, az Alfa 60, egy központi agy által vezérelt város, ahol a logikátlan cselekvés bűnnek számít. A teljes sterilizálás színhelye, az azonosság mesterséges „paradicsoma”. Ahol minden a laboratóriumok tisztaságára emlékeztet, s ahol embertelen szabályosság uralkodik, s ahonnan mindenféle eltérőt ki kell iktatni, mint a rendszer ellenségét, akadályát. Ahol az azonos csak az azonost ismeri el. Ezen a helyen a különböző szavak, fogalmak (vörösbegy, szerelem) már értelmezhetetlenné váltak, mert már nem léteznek azok a dolgok, melyeket takarnak.

A 451° Fahrenheit c. Truffaut film alakjai megtervezett egyen emberek, futószalagon gyártott azonos lények, egyforma frizurával, akik egyenruhájukba bújva a törvény nevében – legyen az bármily abszurd – buzgólkodnak, mint a távvezérlésű automata gépek. Egy átlátszó, mesterséges buborék a menedékük, s vállalják a mesterséges immunitást és az örökös vérátömlesztést. Meghalnának, ha a legcsekélyebb érintkezésbe kerülnének a világgal. Itt az ember életét mesterségesen pótolni kell. Az óriás – képernyőjű televízió műsorainak, a mesterséges tévé-család ölelésében a modern falanszterek lakói mechanikusan ismétlődhetnek, mély, hipnózis-szerű állapotukban, a végső kimerülésig. A robotoláson kívül semmi dolguk ezen a bolygón.

A seszínű bolygó lakótömbjei, irodaház – skatulyái olyanok, mint a börtöncellák, az egyforma ablakok és egyforma ajtók egymás mellett és egymás fölött elrendezve egy rácsrendszerhez hasonlítanak. Ez a bezártságot érzékelteti Terry Gilliam: Brazil, vagy Jacques Tati: Playtime c. filmje is. A lakógépben az élet a gép tempójához igazodik. S ahol a Homo sapiensnek megvan a lehetősége arra, hogy sietősen átrohanjon az életen. Tati filmjében mindenki otthon érzi magát, és elfogadni látszik a teljességgel lehetetlen, nevetséges tereket, tárgyakat, kivéve Hulot úr.

Már a világ színét is mesterségesen kell pótolni: neonfények vibráló kavalkádjával, tarka, vibráló képekkel. Ridley Scott: Szárnyas fejdász c. filmjében képek ezrei buzdítanak a fogyasztásra, az élet élvezetére: „Élvezz!” Ez a világ már nem a világ, egy nemlétező helyé vált, csupán a világ képe van már, s ahol új ima a „többért” szól: „egyre többet, egyre gyorsabban!” Virágnak, fának, állatoknak nyoma sincs ezekben a megapoliszokban, nem maradt helyük. Az ember, mint valami parazita, fölfalja áldozatát, a Földet. A Szárnyas fejdászban az egyetlen felbukkanó állat egy bagoly, ami természetesen művi, mesterségesen előállított, és nem mellékesen: rengeteg pénzbe került (!). Műbagoly egy művilágban. Ebben a habzsoló birodalomban az egyetlen, ami örömet okoz, az a birtoklás. Itt a boldogságot a szerint

mérik, hogy hány dolgot birtoklunk. A 451° Fahrenheit-ben a feleség még egy óriás-képernyős televíziót szeretne, mert egy már nem elég.

„*Fémek és műanyagok társaságában, elektromágneses energiával körülvéve élünk, gépek alattódalára alszunk el.*” – mondja Godfrey Reggio. Reggio *Kizökkent világa* (Koyaanisqatsi) a világ metamorfózisára figyelmeztet, melynek az ember az egyik fő katalizátora. Ez a civilizáció már nem ura sorsának, egy gépies, lélektelen térré változott, melynek lakói, a technikába bódultan, állandó nyüzsgésben, tülekedésben, rohanásban élnek, de az igazi bökkenő: már maguk sem tudják, hogy hova és miért igyekeznek. Felülnézetből a városok olyanok, mint a chipek. S hogy már csak a világ képe számít, azt Reggio a Naqoyqatsi-ban tárja elénk. Filmje híradókból, propaganda-, tudományos-, és reklámfilmekből, tévéshow-ból, filmhulladékokból építkezik, melyeket digitálisan újramontíroz. Új bolygónk: egy digitális kollázs (!).

Évmilliókra volt szükség, ahhoz, hogy a humuszréteg, a vegetációs réteg és az oxigénréteg beborítsa a Földet, hogy az élet kialakulhasson, az ember, pedig kiásta, és újra a felszínre hozta a lefedett mérgező anyagokat: magunk ássuk meg saját sírunkat. A hatalom emberei a világ megtervezésén, „jobbá tételén” buzgólkodnak.

A világot és önmagunkat késsel, szikével, és pengével átoperáltuk. A megváltást immár nem istentől, hanem egy hatalmas plasztikai műtétől várjuk.

A halott anyag, mint követendő minta

Manapság a jéghideg esztétika érvényesül mindenütt és mindenben. Az új technológia létrehozta a futószalagon gyártott, halálra kozmetikázott, plasztikázott embert. Előzönlöttek a stúdiókban gyártott robotbábok arcai, a minden bájtól és érzékiségtől mentes, emberbőrbe bújt androidok, a „flitteres tökéletesség” arcai, az árnyékukat vesztett emberek, akik átlátszóvá váltak a rajtuk áthaladó fényben. Létrejöttek a „genetikailag barokkos lények” (Baudrillard), a mesterséges személyiségek, akik egyfajta misztikus protézis, és mesterséges gépezet kereszteződésai. Elkezdődött az emberi test átalakulása: protézissé vált. Az új embert összerakni, szétszedni lehet, átfesteni, átszabni, tetszés szerint, akár csak egy gépet. A test nyersanyagtömbbé, az élet anyaggá, öntésre váró masszává alakult. Baudrillard szerint napjaink bálványai frankensteini bájukkal mesebeli, mesterséges lényekhez hasonlítanak, faji és nemi hovatarozástól egyaránt megszabadított furcsa hibridek. Férfi vagy nő? Mindkettő és egyik sem. Már nincs válasz többé a kérdésre. Michael Jackson „magányos mutáns”, a tökéletes fajkereszteződés előfutára, fajok utáni új faj, gépies mozgása egy megkonstruált androgün mozgása.

Napjaink szépségideáljai: *Nicole Kidman, Angelina Jolie, Keanu Reeves* a jéghideg fémekhez hasonlítanak, azért tudják olyan hitelesen alakítani gépember szerepeiket. Az új bálványok bőre fémszerű, bőr helyett páncél borítja őket. Mozgásuk egy robot mozgása, szemükből hátborzongató hidegség árad, vagy maga a nihil. *Ciccolina* olyan, mint egy nemi aktusra programozott gép. Az új arc a szépnél szebb, eszményi arc, sebészeti arc. Fritz Lang *Metropolis* c. filmjének női robotja a mai kor női szépségideálja lett. Az új nőideál: hideg, mint a fém. Testét mintha higanyból öntötték volna. Kecses és mozgékony, komoly, ravasz, akaratos, önféjű, elszánt, leállíthatatlan, nincs szégyenérzete, de lelke sem. A női értékek idegenek tőle, ő az erőszak istennője, aki az érzelmeket nem ismeri. Posztmodern bálványaink virtuális lények, a digitális mitológia alakjai. *Angelina Jolie* egy számítógépes lény életre keltett mása. Az új emberideál a cyborghoz hasonló. Kellékei: a napszemüveg és a fégyver. A napszemüveg tökéletes sisakká transzformálja a fejet, nélkülözhetetlen,

hiszen teljesen lefedi a szemből sugárzó humánomot. Az érzélem kínossá válik, amit takargatni kell, mint valamiféle szégyenfoltot, vagy teljesen ki kell iktatni, hiszen gátló tényezőnek minősül. Az érzélem, mint veszélyforrás (!) jelenik meg. Az új idol félelmeit, bizonytalanságát a legbrutálisabb, legkönyörtelenebb agresszióval fedi le. Magabiztosnak, erősnek látszik, kikezdhethetlenné, nem hagy egy rizsszemnyi támadási felületet sem. Támad, így könnyebben győz a csatában. Hisz e világ istene is olyan, mint egy kés, penge. Éles, metsző, gyilkos. Az organikus test a lelketlen, halott anyagot tekintí példaképnek. A test és a lélek szimbolikus értelemben vett elfémesedése elkezdődött. A példakép a gép, akinek nincs lelke, tehát végső soron sebezhetetlen.

Öntudatra ébredt gépek

A Homo sapiens irigykedve nézi megszületett Gépgyermekeit. Az élő az élettelenre féltékeny. Fél, hogy elveszíti erejét, hogy saját teremtményei öntudatra ébrednek, mint ahogyan ő maga is, miután evett a tudás fájának gyümölcséből. Fél, hogy gépei magára hagyják, és ellene fordulnak. A Homo sapiens titkon retteg, attól, hogy végül saját tudása, kíváncsisága, megalomániája okozza vesztét. Mert elképzelései könnyen a visszájára fordulhatnak, és lehetséges, hogy kíváncsiságával Pandora szelencéjét nyitja ki, s még több bajt, fájdalmat, szenvedést, szerencsétlenséget, és halált hoz a Földre. Isten gyermekei is fellázadtak, és megölték teremtőjüket. Uranoszt, a csillagokkal telehintett magas égbolt istenét fia, Kronosz döntötte le a végtelen égről. Az átok sújtotta, Földön és Égen diadalmaskodó Kronosz pedig ugyanarra a sorsra jutott, mint apja, – mindenféle ravaszsága ellenére (!) –, hiszen az ő gyermekei is fegyverrel a kezükben vetettek véget dicsőségének. Uranosz hiába vetette a Tartaroszba, Kronosz hiába nyelte le gyermekeit, nem kerülhették el sorsukat, a halált.

Az embernek ezt a félelmét Ridley Scott Szárnyas fejdász c. alkotásában ábrázolja, ahol is a replikánsok, mivel hosszabb életet és szabadságot akarnak, teremtőjük ellen fordulnak. A replikánsok a robotok továbbfejlesztéséből keletkeztek, és teremtőik rabszolgájként „hasznosítják” őket. „*A replikánsok is csak gépek*” (ez el is hangzik a filmben), hiába tökéletes másolatai az embernek, s melyeket készítenek, előállítják saját céljaikra „programoztak” – bár ezt ők maguk a replikánsok sem tudják(!). Kísért minket az emberek és a gépek háborúja. Ezt a háborút idézi meg horrosztikus rémlátomásában James Cameron: A halálosztó – Terminator 1. (1984); Az ítélet napja – Terminator 2., és Jonathan Moslow: Terminator 3. c. filmjei.

Hogy a gépideál ott él napjainkban, arra jó példa Arnold Schwarzenegger, akit kormányzóvá választottak Kaliforniában. Érdekes, hogy éppen Schwarzenegger kormányzó, hiszen ő a „terminátor”, a „halálosztó” (!) szimbóluma, és éppen arról híres, hogy többnyire hallgat, és akit ráadásul még akkor is hatalmas gépfegyverrel a kezében látunk, ha semmit sem cipel magával, csak meztelen testét. Négyszögletes formájú alakja a robotok, androidok jelképe. Fémember. Csak megy, leállíthatatlanul, robosztus lépteivel áttör minden falon, a golyózápör sem akadály. Ő a macho – gépember. Gép-idol!

A TX, a női terminátor (Terminátor 3)- akit *Kristianna Loken* alakít – is tökéletes android, szintén gyilkológép, az organikus és mechanikus kereszteződéséből keletkezett, programozott gép. Hiába az ember – test, külseje csupán egy óriási maszk. Szeme, mozgása jég hideg, még napszemüvegre sincs szüksége – ellentétben Schwarzeneggerrel-, hiszen szemeiben nem csillog semmi humánus, nincs lelke, az

ember megfagy a közelében, jéggé dermed – de ebben a világban ez már nem feltűnő. Mimikrije hibátlanra sikerült. Az emberi test a rejtőzködés védőburkává vált. Leállíthatatlanul járja a maga útját, csak a célja vezérli, a cél mely a programjában szerepel, s ezért kész letiporni, eltaposni bárkit és bármit maga körül, aki, ami útjában áll, vagy megzavarhatja figyelmét. Ereje a fémek, gépek ereje.

De a terminátorok nincsenek messze. Nem kell a jövőbe menni értük. Mi magunk vagyunk terminátorok, „halálosztók”. Az ember a legvérengzőbb lény az összes többi fajhoz képest. Egyetlen olyan fajról sem tudunk, mely ilyen méretekben, tömegekben pusztítja önmagát. Sajnos az emberiség története megírható úgy is, mint népirtások története. Újra és újra képesek vagyunk valamilyen eszme, ideológia, elképzelés zászlaja alatt felsorakozni, a másiknak vérét venni. Egy-kettőre vérfürdővé alakítjuk ezt a bolygót, miközben valami nagyról, valami nemesről álmodozunk. Mindig meg tudjuk indokolni, hogy most éppen miért gyilkolunk.

Persze gépeink nemcsak gyilkológépek. Vannak szerethető, kedvelhető gépek is. A halott anyagba próbálunk lelket lehelni, mint ahogyan isten is agyagból, sárból teremtette az embert. A Homo sapiens tátott szájjal nézi gépteremtényeit. Bár ő alkotta, mégis idegen tőle. Egyszerre csodálja és gyűlöli őket.

Chris Columbus Kétszáz éves ember c. filmjének Andrew nevezetű robotja jószágos robot. Képes szeretni. Nem akar rosszat, sőt, úgy tűnik, fémteste ellenére emberibb az embernél. De mégis nekünk, embereknek dolgozik. Posztmodern rabszolga. Robotol, robotika alaptörvényei szerint. „A robot dolga a szolgálat!” – ismételteti. Andrew, a robot, akit eredetileg háztartási robotnak, az ember szolgálatára gyártottak, azonban a gyártásba hiba (!) csúszott: kreatív, művészi érzéke van, és szeretni is képes. Teremtői szerint mindezen képességek hibák, egy véletlen, egy tévedés eredménye, amit ki kell iktatni, hiszen aki szeretni képes, az gyűlölni is, tehát gyilkolásra, pusztításra is képes – a szeretet tehát veszélyforrás(!). Ennek ellenére Andrew életben marad, sőt keresni kezdi önmagát, egyre inkább öntudatra ébred, de mivel az emberek tudását, szokásait sajátítja el, napról napra egyre jobban hasonul teremtőjéhez. A robot antropomorfizálódik. Végül függetleníti magát teremtőjétől, és saját akarata szerint cselekszik. Keserves áldozatokkal végül kivívja „jogait”, individualizálódik, elismerteti, hogy ember, azon az áron, hogy lemond halhatatlanságáról.

A filmben megjelenik a robot, mint a szerelem tárgya, és ráadásul a robot is képes a szerelemre, tehát az ember és a gép végleges egyesülésére irányuló vágy. A gép, a robot az ember élettársa, férje, felesége lehet – egy bökkenő van csupán: a közös utód (egyelőre?) lehetetlen.

Steven Spielberg: *AI* (Mesterséges értelem) c. filmjében is a robot ember szeretne lenni. Míg a Chris Columbus filmjében elismerik a robot emberré válását, a Spielberg filmjében a robot bizony robot marad örökre, egy idegen lény, hiába tökéletes másolata az embernek, akkor is csak egy másolat, egy mesterségesen előállított mechanizmus, cirkuszi látványosság, emberi hókuszpókusz eredménye. Csak egy sorozat része, utáncat, csupán másolata az organikusnak, aki sosem válhat emberré, hiába vannak érzelmei, tökéletessége mindig elárulja, hogy ő csak egy gép. Bár a gyermekrobotot emberi szeretetre programozták, ez a fő funkciója, mégsem tudja ellátni feladatát, hiszen érdektelenségbe fullad. Úgy tűnik, a mesterséges intelligencia félelmet keltő, a tökéletes működése, szolgálatkészsége, és ragaszkodás iszonyatot, viszolygást vált ki az emberekben. Éppen a szeretetvégyése okozza a gyermekrobot vesztét. S akkor itt fölmerül a kérdés: a vég nélküli szeretet már-már nem emberiről? A gonoszság emberibb tulajdonság? Szerethető-e egyáltalán a jószág? Szerethető-

e a tökéletesség? A film azt sugallja, hogy nem. Ebben a világban nem. Hiába járja be a világnak tágabb köreit, hogy végül eljusson teremtőjéhez, majd a távoli jövőbe, ahol a Homo sapiens utáni furcsa, de barátságos lény nézi őt csodálkozva – a vágyai ott sem teljesülhetnek be.

Homo vagy Robo Sapiens?

Lewis Mumford úgy gondolja, hogy a biológiai forradalmat azért üdvözlük oly módon a hatalmi rendszer szószólói, mert az egyoldalú technokratikus ellenőrzést látják benne, hiszen ha az ő feltételeik szerint megy végbe ez a forradalom, akkor az ember átalakul másfajta szervezetté, vagy szervezetek sorozatává, amelyet genetikailag alakítanak át a laboratóriumban, vagy módosítanak egy mesterséges méhben. Az ember – történelmi értelemben – a szemétdombra kerülhet. „Az óriásgép papjai fennik már nano – tüiket, készülődve az ember természetének végleges megváltoztatására.” (Lewis Mumford)

Tudományos alapossággal először Donna Haraway, a kaliforniai egyetem tudósa definiálta a „cyborg” fogalmát az 1986-ban írt Cyborg Manifesto – jában. Haraway szerint – metafizikus értelemben – mind cyborgok vagyunk, hisz ahhoz, hogy egyáltalán létezni tudjunk a mai világban, percenként át kell lépnünk a testünk szabta korlátokat szerszámokkal, gépekkel. Azonban technikailag is sok ember sorolható ebbe a kategóriába: elég csak a pacemaker, mesterséges izületek, kontaktlencsék és egyéb „implantok” viselőire gondolni.

A technikai hordozók (videó, televízió, számítógép, mobiltelefon) az emberi test belső, átlátszó protéziseivé váltak, már-már úgy tűnik, mintha genetikailag részei lennének. Az új technológiák, az új gépek, az új képek, az interaktív képernyők nem idegenítenek el, integrált áramkört alkotnak velünk. A kibernetika forradalma ahhoz vezet, hogy az ember felteszi magának a kérdést: Mi vagyok én: ember vagy gép? Mi vagyok én: Homo Sapiens vagy Robo Sapiens?

Úgy tűnik, az emberek azért alkotnak intelligens gépeket vagy ábrándoznak ilyenekről, mert titokban lemondtak a saját intelligenciájukról. Mintha az ember egyre inkább elveszítené öntudatát, a gépek pedig egyre inkább öntudatra ébrednének...

Baudrillard úgy véli, a jövő nemzedékei úgy fognak átrepülni az életen, székükhöz kötözve, mint légi utasok a légtéren. Ugyanígy fognak átrepülni a saját szellemi terükön, számítógépükhöz kötözve, a Mesterséges Intelligencia emberei. Itt a gondolkodás kérdése már föl sem merülhet, ahogyan a szabadság kérdése sem: a Homo sapiens Virtuális Emberré alakul, „mozgáskorlátozott motorrá”, aki mozdulatlanul ül a számítógépe előtt, a képernyő útján szeretkezik, és körkapcsolásos távbeszélés útján tanít.

Ilyen „mozgáskorlátozott motor” (Baudrillard) Paul Renders filmjének Thomasa (Szerelmes Thomas), aki számítógépéhez kötözve éli pszeudo – életét. A külvilágra már nincs is szüksége, csupán otthonában, gépe előtt ülve kommunikál a „világgal”. Nyolc éve ki sem mozdult otthonából, úgy tűnik, örökre befészkelte magát a számítógép monitorja elé. Mi, nézők pedig nem is láthatjuk főszereplőnköt, csak a hangját halljuk, igaz átlátszóvá vált már, arctalanná, nemlétező virtuális emberré.

Organikus gépek – organikus protézisek

Korunk technológiai lényei: gépek, klónok, protézisek, organikus gépek, organikus protézisek. Baudrillard úgy gondolja, hogy a klónozott teremtmények bizonyos tekintetben organikus gépek, organikus protézis-lények, hiszen a testre vonatkozó, teljes információt hordozó DNS-molekula válik protézissé, lehetővé téve, hogy a test

önmaga révén a végtelenségig meghosszabbítsa magát. A klónozott, laboratóriumi lényeket egy mesterséges jelenség, egy elvont mátrix teremtette, amelyből azonos parancsoknak alárendelt azonos lények származnak, elveszítve aurájukat, az itt és most sajátos minőségét, hiszen csak reprodukció, egy sorozat részei. A klónteremtés a másiktól megtisztított, a pusztán ismétlődésre ítélt alany, az ismétlődés, pedig mechanikus, gépi vonású. Ez már nem a mások pokla, ez az azonos pokla. Az ugyanaz világa.

Jean Pierre Jeunet: *Elveszett gyermekek városa* c. filmjében a teremtő összes teremtménye elhibázott. Habár kémcsőben született lények, és tökéletesre tervezték őket, inkább torzszülöttek: a tudós az ideális asszonyt szerette volna megalkotni, de csupán egy törpe sikeredett belőle. Egy segédet tervezett, de csupán egy lelketlen, hatalomra törő szörnyeteg keletkezett, aki ráadásul túlságosan gyorsan öregszik, és álmái sincsenek, gyerekek elcsent álmaival kell táplálkoznia, mint egy vámpírnak. A teremtmény egy szörnyeteg, aki hiába próbálja álcázni magát, sohasem válhat mássá, mint ami: a gyerekek rémálma. A klónozott egyedek mellett, hogy álmokórosak, egytől egyig balfácánok is, szolgálalkúék, csak a főnök szórakoztatására teremtett csörgősipkás bohócok, akik arra ítéltettek, hogy keressék, ki az eredeti, és valójában csak annyi tartja őket életben, hogy mindegyikőjük azt hiszi saját magáról, hogy ő az eredeti. A másik laboratóriumi teremtmény mindössze egy agy, melynek hogy is lehetne lelke, ha még teste sincs, és ráadásul állandó migréнтől szenved. Az összes mesterséges lény torzszülött, akik fellázadnak teremtőjük ellen, s végül megszabadulnak tőle.

Kísért minket a tudás csődje, a félelem, hogy a teremtőt a teremtményei cserbenhagyják, és életére is törnek.

A test és a lélek „elfémesedése”

Cronenberg *Videodrome* c. filmje az ember és gép egyesülését, a gép és az erőszak viszonyát ábrázolja. A gép olyan, mint egy élőlény, attól a perctől fogva, hogy létrejött, elidegeníti magát teremtőjétől, és önálló életet „él”. De onnantól kezdve, hogy létrejött, befolyásolja alkotóját, s mint a kábítószer, tudatbefolyásoló hatással bír. A gép hipnotikus erejével magába olvasztja teremtőjét, az embert.

A technikai eszközök átalakítják a tudatot, a vágyakat, a cselekvőképességet, ezért a gondolat, a lélek és a test „elfémesedése” elkerülhetetlen. Számítógépeink, televízióink képernyője és saját agyunk képernyője összefonódott, az ember ugyanúgy a készülékéhez van rendelve, mint ahogyan a készüléke őhozzá.

Legyen az akár a televízió, egy ártatlannak látszó nevetséges doboz, az általa közvetített képek, melyeket a befogadó élményként él meg – hiszen a képernyő a szem retináját helyettesíti –, hatnak a „doboz” használójára, akár azonosul a látottakkal, akár nem. Nincs kilépés belőle, az átalakulás életbe lépett. A televízióban mozgó emberek olyan valóságosaknak tűnnek, mintha ténylegesen benne lennének a dobozban, mintha ott lennének velünk otthonunk egyik sarkában. Bőrük és a televízió bőre mintha ténylegesen összenőtt volna, szinte látni, ahogy a dobozon kidudorodnak az erek.

Gép vagy élőlény? Manapság már úgy reklámozzák a mobiltelefonokat, mint valamiféle élőlényt, aki (?) mesterséges burában növekedik, teste van, és szem- ez a videokamera –, mely akár kacsintani is képes, s mozgó, szétnyíló, kipattanó, összecukódó, fémhárom alatt erek és hús között szív is lüktet.

A Videodrome főhősének teste és lelke metamorfózison megy keresztül. A fegyvert testében hordozza, ő maga válik fegyverré, pusztá mechanikus géppé, a Videodrome bérgyilkosává, egy programozott gyilkos terminátorrá. Teste üreggé alakul – „videodrommá”, mely akármilyen videokazettát lejátszik.

„Éljen soká az új hús!” „Éljen soká a test!” – a test, mely nem létezik többé. Az ember lejátszható, akár egy videokazetta. Baudrillard szerint modern gépeink kábítószerek, narkotikumok, abban az értelemben, ahogyan a drog maga kétségtelenül szerepet játszik a teljesítményben általában: olyan valami, ami örvendeztet, álmodtat, éreztet. Mesterséges abban az értelemben, hogy kémiai protézist pótol, a teljesítőképeség szellemi sebészetét, az észlelés plasztikai sebészetét helyettesíti.

A főhős média-hallucinációvá, média – cyborggá válik. A média megszüntette a szabad tudatot, hogy aztán megszüntesse a testet magát. A Homo sapiens a csúcstechnológiával azonosult. Az ember modern gépeivel együtt láthatatlan láncon lógó rabszolgává változott.

Crash c. filmjében Cronenberg a posztmodern kor civilizációs betegségeire figyelmeztet, feltárja a modern technológia és az individuum viszonyát, a pusztítás ösztöne és a szexualitás közötti párhuzamokat, rávilágít a szexualitás és technika egybefonódására. Az általa ábrázolt emberek lelke – ha egyáltalán van nekik- éppoly sivár, mint az a technokrata környezet melyben alvajáróként kóvályognak. A lélek elsivatagosodott, mint a tér, mely körbezárja őket, betonhoz vagy fémekhez hasonlóan szilárddá, merevvé vált, holtta dermedt. Ez már a lélek metamorfózisa, a lélek elfémesedése.

Az itt élő emberek acélból épített labirintus-tájban, a króm és metál világában, vég nélküli autópályákon, mértanilag elrendezett fénysorok, sziklatömbyszerű felhőkarcok között nézelődnek üveges szemükkel. Ez a szürkés-kék világ a nihil kellős közepe, s ők maguk a kongó üresség, mit is kezdhetnének önmagukkal? Mintha lebegnének ezen a sosemvolt helyen, mintha lecsúsznának a világról. Életük hosszú lefolyású, halálos kórként telepedik rájuk. Léteznek-e egyáltalán ezek a figurák? Mi az, ami bizonyítja a létezését? Az élvezet? Mintha csupán kétértelmű lenne létezésük egyetlen bizonyítéka. Mintha valamiféle halálos ragály rágná őket belülről. Itt mintha sosem lett volna otthona a léleknek a test. Úgy élnek, mint a láncszemek, egymás mellé fűzve. Hűség, szerelem nem lakozik e fémesen csillogó tájban, ahol az egyre halmozódó, sorakozó gépek, gépkocsik, repülőgépek szinte magukba szippantják a figurákat. Itt nincsenek találkozások. A szexuális élmény csupán illúzió, meddő kísérlet. A figurák sosem voltak olyan távol egymástól, mint amikor egymásba hatolnak. A testek összekoccannak, egymásba ütődnek, lökődnek egy szempillantásnyi időre, akár a gépkocsik, aztán mennek tovább. A szexualitás a gépi aktusra redukált, mechanikus pót/cselekvés. Ezen a helyen mindenki mindenkivel közössel, férfi férfivel, nő nővel, teljesen mindegy kicsoda, vagy micsoda a szexualitás tárgya, a partner akárki, akármilyen lehet, egy ezeridegen vagy akár gép, fém is. Hiszen az sincs közelebb, akit nap mint nap látnak. A szexualitás is csak kábítószer, anyag, amit egyre és egyre nagyobb dózisokban kíván a test, de soha nem elégül ki. Szimbolikus értelemben a gépekkel közösek – a Homo Sapiens egyesülni akar az általa teremtett gépekkel!

Ebben a világban a szépség és a rútság megkülönböztethetetlen, a borzalmas is lélegzetelállító, hipnotikus erővel bír, magához vonzza mágikus erővel a tekintetet. Egy szétnyílt seb ugyanolyan vonzó, mint egy női ajak, vagy szeméremajak, a lábon végigsikló heg olyan, mint egy harisnyán lefutó szem. Minden az élvezet tárgya már:

legyen az szétfröccsent vér, horzsolásokkal, törésekkel díszített, összecsavazott test, vagy felgyűrődő lökhárító, robbanó szélvédő, szétszakadt acélkarosszéria.

Az örült játék, száguldás a halálig tart. Itt a halál, a pusztulás is olyan, mint valami nagy performance, attrakció. Mindannyian valamiféle mechanikus mennyországba tartanak. A cél: a végső egyesülés, azonosulás a Géppel.

Ember vagy virtuális gép? A test transzparenciája

A test fikcióvá vált. A „gondolkodom, tehát vagyok” – nem érvényes többé. Fölmerül a kérdés: mi az, ami bizonyítja a létezést?

Josef Rusnak 13. emelet c. filmjében kiderül, hogy a mindaddig valóságnak hitt világ csak egy bámulatosan megtervezett számítógépes szimuláció. A hősök csupán digitálisan kódolt elemek, akik valóságosnak hiszik magukat, nem tudják, hogy csupán egy virtuális világban küzdenek.

Alejandro Amenabar: Nyisd ki a szemed! c. alkotásának főhőse szintén a seholban küzd, harcol, szenved: a semmiért. Olyanok vagyunk, mint Szabó Lőrinc versében, az igazságot kereső Dsuang Dszi, aki azon töpreng, hogy ő álmodta a lepkét, avagy a lepke álmodja-e őt, hiszen az álombeli lepke, éppúgy hitte a maga igazát. Talán minden kép és költemény.

Egy agyontechicizált világban, behálózott bolygón, az információs társadalomban, ideálok, fantazmagóriák, képek, álmok végtelen reprodukálása közepette élünk, a végzetes közöny állapotában. Ahol az élet élhetetlenné vált, ott az életet mesterségesen kell megidézni, játszani kell, színlelni, tettetni, szimulálni a létezést. Mert otthon, bizony, körülvéve az összes információval, az összes képernyővel, nem vagyunk sehol, egyszerre vagyunk mindenütt a világon, és sehol, elmerülünk az egyetemes banalitásban. (Baudrillard) De mégsem maradhatunk ki az élményekből, és egy virtuális valóságban minden lehetséges!

Cronenberg eXistenZ c. filmjének világa is a szimuláció világa, ahol mindenki olyanná válhat, amilyenné akar válni, és ahol egy emberöltő akár 500 évnek is tűnhet! Mindez óriási kísértéssel bír, hiszen ennyi év intervallumában mennyi élményt élhetünk át, habzsolhatunk fel! Mesterséges képmást teremtünk magunknak, hősökké válhatunk egy deheroizált világban. Tetszés szerint sokszorosíthatjuk személyiségünket, szerepeinket. Csupán egy bökkenő van (!) az utazásból nincs kiszállás, sohasem tudhatjuk meg, álomban, játékban, vagy valóságban járunk-e. A virtuális tér magába szippantja „hősét”, aki elvesz, ide-oda csúszkál a maga kreálta rétegek, virtuális burkok között. A játékok felhasználójukkal együtt széttéphetetlenül összenőnek, a biológiai test pedig akár organikus fegyverként is funkcionálhat.

A test testetlenné válik, mozdulatlan rongytestté, nemlétező bábbá. Virtuális géppé? Úgy tűnik, az emberi sorsot kiiktattuk. Ebben a világban már nincs különbség ember és gép között. A számítógép, fegyver organikus anyagokból is előállítható. A jövő organikus gépek világa: organikus számítógép, bio-pod, állati vagy akár emberi csontozatból készült fegyverek, emberi fog-töltények stb. És ez nem science-fiction: a lebomló anyagokból készült mobiltelefonok, és számítógépek a közeljövő „termékei”. Kibertérben élünk, számítógépes hálózatok, információs rendszerek által létrehozott pseudo-valóságban. A tudomány vigyázó szeme előtt növekedünk. Álmunk már a hatalmi rendszerek álma: egy távirányítóval működtethető környezet, benne program-lényekkel.

Ki voltam? Ki vagyok? Hogyan lehetséges ez? Miért jöttem a világra? Nincs válasz. Az évezredek során a Homo sapiens egyre inkább bizonytalanná vált identitá-

sát, azonosságtudatát illetően. Ma már nem tudjuk ki, vagy mi lakozik az emberbőr alatt: Szörny? Farkasember? Vámpír? Terminátor? Halálosztó? Idegen? Földönkívüli lény? Vérengző vadállat? Gép?

Az identitás darabjaira hullott, s a Homo sapiens felteszi magának a kérdést a totális bizonytalanságban: Ki vagyok én? Férfi vagy nő? Ember vagy szörny? Mi vagyok én, ember vagy vírus? Mi vagyok én, ember vagy virtuális klón? Ember vagyok, vagy gép vagyok? Ember vagyok, vagy távvezérlésű automata? Ember vagyok, vagy egy számítógépes program? Vagy mindezek keveréke? Miféle hibrid vagyok? Létezem-e egyáltalán?

Irodalom

Jean Baudrillard: A rossz transzparenciája. Balassi Kiadó, Budapest, 1997.

Lewis Mumford: A gép mítosza, Európa Könyvkiadó. Budapest, 2000

Mircea Cartarescu: Vakvilág, Jelenkor Kiadó. Pécs, 2000.

Harry Rand: Hundertwasser, Benedikt Taschen / Kulturtrade. Budapest, 1991.